

PROFESIONÁLNÍ PĚSTOUNSKÁ PÉČE

LENKA ŘEHULOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstract in original language

Příspěvek je věnován problematice profesionální pěstounské péče, jejíž poslání – předejít umístění dítěte do ústavní péče v situaci, kdy toto dítě po určitou dobu z různých důvodů nemůže setrvat v biologické rodině, avšak předpokládá se jeho návrat do ní – je více než záslužné. Ačkoliv má pěstounství v České republice dlouholetou tradici, rozvíjí se tento typ náhradní rodinné péče ve srovnání se sousedními slovanskými zeměmi – Slovenskou a Polskou republikou - jen velmi pomalu. Cílem příspěvku je provést analýzu jednotlivých aspektů právní úpravy ve všech třech zmiňovaných zemích a rovněž tak komparaci ve vztahu k české právní úpravě pěstounské péče na přechodnou dobu. Závěrem jsou zhodnoceny nedostatky české právní úpravy.

Key words in original language

Profesionální pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, pěstoun, rodiče, dítě, biologická rodina, náhradní rodinná péče, ústavní péče, orgán sociálně-právní ochrany dětí, dětský domov, krizové centrum pro děti a mládež, starosta, odborná příprava, pracovní smlouva, hmotné zabezpečení, odměna, Slovensko, Polsko.

Abstract

The paper is devoted to the issue of professional foster care. The function of this institute - to avoid a placement of children to an institutional treatment in the case, when the children cannot stay in the original family because of whatever reason however there is a presumption of re-entry, is more than praiseworthy. Although the Czech foster care has had a long tradition, it is developing very slowly in comparison with the neighboring Slavonic countries, i.e. Slovakia and Poland. The main aim of this paper is the brief analyzing of particular aspects of valid legal regulation in all three mentioned countries and the comparison in relation to the Czech temporary foster care, too. The conclusion deals with the shortage of the Czech legal regulation of this issue.

Key words

The professional foster care, temporary foster care, foster parent, parents, child, original family, surrogate family care, institutional treatment, children's home, crisis centre for children and minors, chief magistrate, professional training, employment contract, financial support, wages, Slovakia, Poland.

1. PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU V ČESKÉ REPUBLICĚ

1.1 LEGISLATIVNÍ ZAKOTVENÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU A JEJÍ CÍLE

Pěstounská péče na přechodnou dobu je relativně novým institutem náhradní rodinné péče, jenž byl do **zákona č. 94/1963 Sb., o rodině** (dále v textu jen jako „ZOR“) začleněn v souvislosti s novelizací **zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí** (dále v textu jen jako „ZSPOD“), a to **zákonem č. 134/2006 Sb.**¹ s účinností ode dne 1. června 2006. Legislativní zakotvení této specifické formy pěstounské péče se může zdát redundantní, neboť současná právní úprava se nezmiňuje o časovém trvání pěstounské péče, a tedy nic nebrání její realizaci jak z hlediska krátkodobého, tak i dlouhodobého. Nicméně historicky přetrvává mýtus dlouhodobosti pěstounské péče mající svůj původ v ustanovení §2 odst. 1 **zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči** ve znění pozdějších předpisů.² Přestože pojem dlouhodobosti pěstounské péče nebyl do nynější právní úpravy převzat, je tato stále chápána jako dlouhodobé řešení situace dítěte, které nemůže vyrůstat ve své biologické rodině³, a tedy i proto se zákonodárce rozhodl k explicitnímu zakotvení pěstounské péče na přechodnou dobu. Původně bylo uvažováno o institutu profesionální pěstounské péče, avšak v důsledku velmi zásadních připomínek odborníků z řad psychologů, pediatrů a právníků, bylo nakonec přistoupeno k pěstounské péči na přechodnou dobu, kterážto je jakýmsi připodobněním profesionální pěstounské péči na Slovensku či v Polsku, jak bude pojednáno níže.

Hmotněprávní úpravu individuální pěstounské péče nacházíme v ustanoveních §§45a až 50 již zmiňovaného ZOR, avšak při interpretaci a aplikaci pěstounské péče je třeba vycházet i z dalších právních předpisů, kterými jsou ZSPOD (zejména §§19a až 27 - zprostředkování pěstounské péče, a §27a - pěstounská péče na přechodnou dobu), **zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře** ve znění pozdějších předpisů (§§36 až 43 - dávky pěstounské péče) a **zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád** ve

¹ Zákon č. 134/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

² „Dítě, jehož výchova u rodičů není zajištěna z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé, může být svěřeno do pěstounské péče jiného občana (dále jen "pěstoun"), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěřeni do takové péče.“

³ Srov. **KRÁLÍČKOVÁ, Z.**: Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. *Právní rozhledy*, 2008, č. 9, s. 311.

znění pozdějších předpisů (§§176 až 180 – řízení ve věcech péče soudu o nezletilé).

Cílem zavedení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu je **předejít umístění dítěte do ústavní péče v situaci, kdy toto dítě po určitou dobu z různých důvodů nemůže setrvat v biologické rodině, ale existuje tu předpoklad brzkého návratu do ní.** Právě po onu přechodnou dobu by dítě mělo být v rukou speciálně pověřených a vyškolených pěstounů, kteří by se měli podílet na sanaci biologické rodiny, kterážto dočasně neplní svou funkci. Hlavním úkolem těchto pěstounů je tak samozřejmě péče o osobu dítěte, avšak vedle toho by měli ve spojení s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a rodiči přispívat k vytvoření podmínek umožňujících návrat dítěte do původní rodiny nebo jeho přechod do péče budoucích (dlouhodobých) pěstounů nebo osvojitelů.⁴ Existence této formy náhradní rodinné péče by měla vést k redukci vysokého počtu dětí (zejména útlého věku) umisťovaných do ústavních zařízení. Česká republika se v tomto směru již delší dobu potýká s ostrou kritikou nestátních neziskových organizací (Středisko náhradní rodinné péče, Nadace Naše dítě, Fond ohrožených dětí, aj.), ale i mezinárodních organizací a institucí (Výbor pro práva dítěte při OSN, IFCO, UNICEF). Česká republika zaujímá alarmující 1. místo v počtu dětí do tří let umístěných v ústavní péči.⁵ Ačkoliv máme jako jedni z mála na světě díky dlouhodobému výzkumu prof. Z. Matějčka⁶ nezpochybnitelné důkazy, že ústavní péče je ze všech možných řešení pro zdravý vývoj dítěte to nejhorší, nepromítá se toto zjištění ani zdaleka do praxe české sociální politiky. Navíc fungující přechodnou pěstounskou péčí jako alternativu péče ústavní, umožňující dětem vyrůst v prostředí obdobném rodinnému s předpokladem návratu k biologické rodině lze bezpochyby chápat i jako jeden z prostředků umožňující zachování či obnovení práva na rodinný život.⁷

1.2 PŘEDPOKLADY PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU

Předpoklady realizace pěstounské péče na přechodnou dobu členíme na *obecné základní předpoklady* zakotvené v ustanovení §45a odst. 1 ZOR

⁴ Srov. Důvodová zpráva k zákonu č. 134/2006 Sb., kterým se mění ZSPOD, ZOR a další zákony, obecná část.

⁵ Statistika dostupná z: <http://www.vzd.cz/deti-do-tri-let-v-evropskych-ustavech> [citováno dne 24. 10. 2009].

⁶ **Prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc.** (1922 - 2004) - světově uznávaný dětský psycholog, který se průkopnický věnoval studiu podmínek vývoje dětí v ústavech, moderní reformátor péče o děti, zdůrazňující nezastupitelnou úlohu rodiny.

⁷ K tomu podrobněji viz **ŘEHULOVÁ, L.:** Pěstounská péče na přechodnou dobu jako institut zachování či obnovení práva na rodinný život. *Právní rozhledy*, 2009, č. 15, s. 536-540.

(výchova v rodině není řádně zabezpečena, je dán zájem dítěte na svěřeni do jiného výchovného prostředí a zásadně jeho kladné vyjádření v této věci, existuje vhodná osoba a její souhlas) a *předpoklady zvláštní* obsažené v ustanovení §45a odst. 2 ZOR, jež jsou současně i důvody a časovým limitem pro aplikaci pěstounské péče na přechodnou dobu.⁸

1.2.1 OBECNÉ ZÁKLADNÍ PŘEDPOKLADY (§45A Odst. 1 ZOR)

K předpokladům na straně dítěte

ZOR v ustanovení §45a odst. 1 hovoří obecně o svěřeni do pěstounské péče fyzické osobě, jestliže **zájem dítěte uplatnění této formy náhradní rodinné péče vyžaduje** rozhodující je zájem a blaho dítěte).⁹ Mezi obecné základní předpoklady ke svěřeni dítěte do pěstounské péče dle Doc. Z. Králíčkové dále patří:

- a. **výchova dítěte v rodině není řádně zabezpečena;**
- b. **kladné vyjádření dítěte**, je-li schopno formulovat své vlastní názory s ohledem na ustanovení §31 odst. 3 ZOR a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte – tzv. participační práva dítěte;
- c. existence fyzické **osoby způsobilé náhradní rodinnou péčí vykonávat a její souhlas.**¹⁰

Evidenci dětí pro účely zprostředkování pěstounské péče vede ve smyslu ustanovení §22 ZSPOD příslušný krajský úřad. Obecní úřady obcí s rozšířenou působností jsou pak povinny o těchto dětech zjistit veškeré dostupné informace a z těchto vypracovat odpovídající spisovou dokumentaci (§21 odst. 4 ZSPOD).

K předpokladům na straně pěstouna

ZOR jako jedinou obecnou podmínku stran osoby pěstouna v ustanovení §45a odst. 1 uvádí **fyzickou osobu**, kterážto **poskytuje záruku řádné výchovy dítěte**. Osoba, která může být soudem ustanovena do funkce pěstouna na přechodnou dobu, musí splňovat *obecné základní předpoklady*

⁸ Viz **HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.**: Zákon o rodině a zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 196. Veřejný ochránce práv ve svém stanovisku ze dne 13. 6. 2003, sp. zn. 2650/2002/VOP/ZG v této souvislosti uvádí: „*Orgán sociálně-právní ochrany dětí nemůže zvyhodňovat pěstouny, činit kroky v jejich prospěch a upřednostňovat je před biologickým rodičem dítěte. Úkolem sociálních pracovníků je sanace biologické rodiny.*“

⁹ Případný nesouhlas rodičů se svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu nemá žádný význam.

¹⁰ **KRÁLÍČKOVÁ, Z.**: Pěstounská péče po novele. 1. část. Právo a rodina. 2000, č. 6, s. 2.

(bezúhonnost a způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu) i dále popsané *předpoklady zvláštní*. Do pěstounské péče na přechodnou dobu lze dítě svěřit osobám, které jsou **zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu této péče** (§45a odst. 2 ZOR), kterou ve smyslu ustanovení §27a odst. 1 ZSPOD vede opět příslušný **krajský úřad**.¹¹ ZSPOD v témže ustanovení rovněž upravuje i samotný proces zprostředkování tohoto typu náhradní rodinné péče. Do předmětné evidence se zařazují pěstouni, kteří mají na základě **odborného posouzení předpoklady pro výkon této péče, zejména z hlediska její krátkodobosti a péče o dítě krátce po narození**.¹² Před samotným aktem zařazení do evidence musí tito profesionální pěstouni navíc absolvovat **speciální přípravu** k přijetí dítěte do náhradní péče. Celý proces trvá v rozmezí šesti až osmi měsíců. Zájemci o zprostředkování pěstounské péče na přechodnou dobu mohou písemnou žádost podat u obecního úřadu obce s rozšířenou působností, příslušného dle místa trvalého bydliště žadatele.¹³

Pěstounem může být po splnění zákonem stanovených podmínek **osamělá osoba, jeden z manželů, manželé společně** a po přijetí zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství ve znění pozdějších předpisů, zřejmě i **jeden z partnerů** nikoliv však partneři jako pár. Pěstounská péče je určena **jakýmkoliv fyzickým osobám**, tedy i prarodičům a dalším příbuzným a jiným členům širší rodiny.¹⁴ Svěření dítěte do pěstounské péče příbuzným je plně v jeho zájmu, neboť umožňuje udržování pravidelného kontaktu s rodiči spíše, než kdyby bylo v péči cizích osob. Tzv. příbuzenská

¹¹ **Evidence** obsahuje žadatelovy *osobní údaje, doklady* (o státním občanství, zdravotním stavu, ekonomických a sociálních poměrech, bezúhonnosti, atd.), *souhlas s účastí na přípravě k přijetí dítěte do rodiny, písemný souhlas* opravňující krajský úřad k dalšímu šetření ve věci a *stanovisko* obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zařazení do evidence (§27a odst. 3 ZSPOD).

¹² Podle E. Pávkové jsou u žadatelů o tento institut nezbytné tyto předpoklady: naplněné vlastní rodičovství anebo velmi dobře zpracovaný problém bezdětnosti; zkušenosti s výchovou dětí, nejlépe vlastních, příbuzných, nebo alespoň z dlouhodobé volnočasové činnosti; vysoká adaptabilita a frustrační tolerance; celková psychická zralost; ochota dále se vzdělávat a spolupracovat se všemi zaangażovanými; podpora zbytku rodiny a souznění s přáními dětí, které v ní vyrůstají. In **PÁVKOVÁ, E.**: Profesionální pěstounská péče pro a proti. In Sborník z III. celostátního semináře Náhradní rodinné péče, 2003, s. 28.

¹³ Na problematiku odborného posouzení žadatele se dle ustanovení §27a odst. 4 ZSPOD užijí obdobně ustanovení pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Krajský úřad po dokončení odborného posouzení rozhodne o zařazení/nezařazení žadatele do evidence a opis tohoto rozhodnutí zašle obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Ministerstvu práce a sociálních věcí a obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností krajský úřad taktéž zašle opis seznamu osob zařazených do evidence osob, které mohou po přechodnou dobu vykonávat pěstounskou péči, jakož i oznámí jakékoliv doplnění a změny.

¹⁴ K tzv. **příbuzenské pěstounské péči** srov. **KRÁLÍČKOVÁ, Z.**: K některým aspektům náhradní rodinné péče: tzv. příbuzenská pěstounská péče. In Aktuální otázky náhradní rodinné péče - Sborník z VII. celostátního semináře náhradní rodinné péče. Brno: Triada - poradenské centrum, 2007, s. 39 – 46.

pěstounská péče na přechodnou dobu sehrává nezastupitelnou roli ve zdravém psychickém a fyzickém vývoji dítěte, zajišťuje zachování rodinných vazeb, a tím i práva na rodinný život jedince.

1.2.2 ZVLÁŠTNÍ PŘEDPOKLADY (§45A ODS. 2 ZOR)

Zvláštní předpoklady realizace pěstounské péče na přechodnou dobu ZOR v ustanovení §45a odst. 2 člení do tří kruhů. V první řadě je tato forma náhradní rodinné péče určena dětem, jejichž **rodiče nemohou výchovu ze závažných důvodů po přechodnou dobu vykonávat**. Jde o okamžitou pomoc v akutní nouzi při náhlých situacích, ale i v případech, kdy krize není tak náhlá - např. vážné onemocnění rodiče samozivitele, autonehoda obou rodičů a následná hospitalizace, zjištěné týrání nebo zneužívání v rodině, rodič ve výkonu trestu, atd.¹⁵

Dále může být do přechodné pěstounské péče svěřeno dítě **na dobu, po kterou rodiči plyne lhůta šesti týdnů po narození dítěte, po jejímž uplynutí může dát rodič blanketový souhlas s osvojením podle ustanovení §68a ZOR**. Typickým příkladem je novorozené dítě, jehož matka přišla o bytové zázemí, avšak o dítě má opravdový zájem, toto pravidelně navštěvuje, ale není dosud známo, zda bude schopna péči dítěte zajistit (tj. alternativa k ústavní péči v kojeneckém ústavu).

Poslední okruh zvláštních předpokladů uvedený v ustanovení §45a odst. 3 písm. c) pamatuje na situaci, kdy soud v incidenčním řízení posuzuje, zda v řízení o osvojení bude třeba souhlas rodičů k osvojení jejich dítěte (do doby pravomocného rozhodnutí soudu). Jedná se tedy o **otázku tzv. kvalifikovaného nezájmu rodičů o dítě po dobu nejméně šesti měsíců a tzv. žádného zájmu po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte (§68 odst. 1 písm. a) a b) ZOR**.¹⁶

V předešlých dvou případech je přechodná pěstounská péče chápána jako jakýsi předvoj dlouhodobějšího řešení situace dítěte, a to svěřením do pěstounské péče nebo osvojením.

¹⁵ Pro zajímavost lze zmínit, že ve Velké Británii existuje pro tyto případy registr speciálně vyškolených pěstounů, kteří jsou dostupní 24 hodin denně a jsou okamžitě připraveni dítě převzít. Tato nouzová péče se většinou organizuje na dny, týdny, maximálně na pár měsíců, mezitím sociální pracovník hledá pro dítě trvalé řešení. Toto u nás zatím bohužel vůbec nefunguje. Děti jsou nejčastěji umísťovány do tzv. Klokánků, provozovaných Fondem ohrožených dětí, což však je ona nevhodná forma ústavní péče

¹⁶ K právním následkům předvídaným v ustanovení §68 odst. 1 ZOR, porušení práva stěžovatelů na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 LZPS a zásahu do práva na rodinný život ve smyslu čl. 8 odst. 2 Úmluvy viz **nález Ústavního soudu ČR ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. I. ÚS 669/02**.

1.3 ROZHODOVÁNÍ O PĚSTOUNSKÉ PÉČI NA PŘECHODNOU DOBU

O návrhu na svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu rozhoduje výlučně **soud**. Věcně a místně příslušným soudem v prvním stupni je okresní soud, v jehož obvodu má dítě na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodných skutečností, své bydliště (§9 odst. 1 ve spojení s §88 písm. c) OSŘ). Ve věci jedná a rozhoduje samosoudce. Řízení se zahajuje **na návrh**, který může podat toliko orgán **sociálně-právní ochrany dětí**, konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností, kterýžto má k dispozici opisy evidence vyškolených pěstounů, měl by jednat rychle, operativně a se znalostí věci. Účastníky řízení jsou navrhovatel a ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno (§94 odst. 1 OSŘ), tj. zájemce/zájemci o přechodnou pěstounskou péči, dítě zastoupené kolizním opatrovníkem a rodiče dítěte (popř. poručník). V průběhu řízení je nezbytně nutné provést výslech účastníků; souhlas rodičů se svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu však není třeba.

Soud o svěření dítěte do této formy náhradní rodinné péče rozhoduje **rozsudkem** s konstitutivními účinky (§45a odst. 2 písm. a) ZOR) nebo **usnesením o předběžném opatření** (§45a odst. 2 písm. b), c) ZOR). Rozhodnutí v podobě rozsudku soud vydává v případě uvedeném v ustanovení §45a odst. 2 písm. a) ZOR, kdy v rozsudku stanoví individuálně dle okolností případu dobu trvání přechodné pěstounské péče.¹⁷ Ustanovení §76a odst. 1 věta třetí OSŘ umožňuje soudu, jde-li o svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením nebo na dobu do rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodiče k osvojení, rozhodnout ve věci předběžným opatřením. Délka trvání předběžného opatření je stanovena na dobu **tří měsíců od vykonatelnosti s možností prodloužení**. V souladu s ustanovením §45a odst. 5 ZOR je soudu uložena povinnost v součinnosti s orgány sociálně-právní ochrany dětí **přezkoumat důvody a podmínky trvání této formy náhradní péče, a to nejméně jednou za tři měsíce**. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud je rovněž oprávněn stanovit pěstounovi povinnost podávat o výkonu pěstounské péče pravidelné informace, a to v termínech individuálně stanovených podle okolností každého jednotlivého případu.¹⁸ Soud vždy rozhodne o výchově dítěte, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě svěřeno do přechodné pěstounské péče.

¹⁷ V daném případě sice není možná aplikace ustanovení §76a odst. 1 věta třetí OSŘ, avšak nic nebrání v užití ustanovení §76 odst. 1 písm. b) a §76a odst. 1 věta první OSŘ s možností vydání předběžného opatření v délce trvání jeden měsíc.

¹⁸ **HOLUB, M. a kol.:** Zákon o rodině. Komentář a předpisy souvisící. 8. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2007, s. 150.

1.4 KRÁTCE K HMOTNÉMU ZABEZPEČENÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU

Pěstounská péče na přechodnou dobu se řadí mezi státem podporované formy náhradní rodinné péče. Poněvadž zákon o státní sociální podpoře neobsahuje zvláštní ustanovení pro případ přechodné pěstounské péče, je třeba pro nároky dítěte a jeho pěstouna vycházet z právní úpravy zakotvené v hlavě sedmé zákona o státní sociální podpoře nazvané „Dávky pěstounské péče“. Poskytované dávky lze členit na **dávky, na něž má nárok dítě** svěřené do pěstounské péče na přechodnou dobu (příspěvek na úhradu potřeb dítěte) a **dávky nárokovatelné pěstounem** (odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla).

Neboť rodiče dětí svěřených do pěstounské péče na přechodnou dobu zůstávají nadále nositeli rodičovské zodpovědnosti, zůstává jim ve vztahu k těmto dětem zachována i **vyživovací povinnost**. Návrh soudu na stanovení výživného v těchto případech podává ve smyslu ustanovení §19 odst. 4 ZSPOD úřad státní sociální podpory. Nárok na výživné určené rozhodnutím soudu na dítě, jemuž náleží příspěvek na úhradu potřeb, přechází na stát. Je-li výživné vyšší než zmiňovaný příspěvek, náleží dítěti rozdíl mezi výživným a příspěvkem s tím, že tento rozdíl se vyplácí pěstounovi (§45d odst. 1 ZOR). Jde o tzv. **legální cesi**, jejímž smyslem je oproštění pěstounů od leckdy komplikovaného vymáhání výživného pro dítě svěřeného do jejich péče.¹⁹

2. „PROFESIONÁLNÍ NÁHRADNÁ RODINA“ NA SLOVENSKU

2.1 LEGISLATIVNÍ ZAKOTVENÍ PROFESIONÁLNÍ NÁHRADNÍ RODINY A JEJÍ CÍLE

První zmínku a možnost zřízení profesionálních náhradních rodin při speciálních školských zařízeních obsahoval **zákon č. 279/1993 Z.z., o školských zariadeniach**.²⁰ Tvůrcové této myšlenky se nechali inspirovat profesionálními rodinami v Polsku, kde již mají delší tradici. Po změně gestora náhradní rodinné péče z Ministerstva školstva na Ministerstvo práce sociálních věcí a rodiny začátkem roku 2007 převzal institut profesionální

¹⁹ K vyživovací povinnosti rodičů k dětem v pěstounské péči více viz **KRÁLÍČKOVÁ, Z.**: Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. Právní rozhledy, 2005, č. 9, s. 305-309.

²⁰ O zákonnou úpravu profesionální náhradní rodiny se zasloužila Ruth Erdélyová. Prvním východiskem bylo lepší využití poměrů dětí a zaměstnanců v dětských domovech a druhým zprostředkování rodinné péče i dětem, o něž projevují alespoň formální zájem biologičtí rodiče, a proto dítě není volné ani pro adopci ani pěstounskou péči jako takovou. Podrobněji srov. **ERDÉLYOVÁ, R.**: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov. Nebyť sám. 2006, č. 2, s. 6-8. Na přelomu let 1995 až 1996 vzniklo šest profesionálních náhradních rodin při dětských domovech v Istebném, Koliňanoch, Bratislavě a Lubietové.

náhradní rodiny zákon č. 222/1996 Z.z., organizácii miestnej štátnej správy, a to pouze do poloviny roku 1998, kdy byl vydán **zákon č. 195/1998 Z.z., o sociálnej pomoci**. K novelizaci uvedené problematiky pak došlo až v roce 2005, kdy dne 1. září nabyl účinnosti **zákon č. 305/2005 Z.z., o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov** (dále v textu jen jako „ZoSOD“).

Obdobně jako v případě české právní úpravy je profesionální náhradní rodina **zvláštním typem náhradní péče o dítě s nařízenou ústavní péčí, kterou vykonává po dohodnutou dobu profesionální rodič ve svém vlastním rodinném prostředí 24 hodin denně, ovšem rozdílně od naší úpravy jako zaměstnanec dětského domova nebo krizového střediska**. Profesionální náhradní rodina je ve smyslu ustanovení §10 odst. 1, **vyhlášky Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny SR č. 198/1998 Z.z., o vykonanie niektorých ustanovení zákona o sociálnej pomoci** (dále v textu jen jako „vyhláška k provedení zákona o sociální pomoci“), organizační součástí dětského domova (event. dětského domova pro nezletilé bez doprovodu či krizového střediska). Profesionální rodičovství není rodinně-právním, nýbrž **pracovněprávním vztahem** se zařízením pro výkon opatření sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately (dále v textu jen jako „zařízení“), a proto musí být profesionální rodič v procesu přípravy veden k tomu, že pobyt dítěte je pouze jakousi přestupní stanicí. Dítě není v profesionální náhradní rodině natrvalo, ale jen do doby, dokud nedojde k úpravě podmínek v biologické rodině dítěte anebo se nenajde dítěti trvale náhradní rodina. Profesionální náhradní rodina je upřednostňována před jinými formami ústavní péče, neboť zachovává dle možností veškeré atributy zdravého rodinného života a výchovy dětí v rodině. Slovenská republika je na rozdíl od ČR až na 6. místě v počtu dětí do tří let umístěných v ústavní péči, přičemž ke zlepšení situace výraznou měrou přispělo právě zřizování profesionálních náhradních rodin.²¹

2.2 PŘEDPOKLADY REALIZACE PROFESIONÁLNÍ NÁHRADNÍ RODINY

Rovněž i institut profesionální náhradní rodiny na Slovensku předpokládá pro jeho realizaci naplnění několika předpokladů, jak níže uvedeno.

K předpokladům na straně profesionálního rodiče

V profesionální náhradní rodině mohou péči vykonávat jak **manželé společně**, jež jsou zaměstnanci příslušného zařízení anebo samostatně fyzická osoba. **Fyzická osoba**, která má zájem stát se profesionálním rodičem, musí splňovat podmínky uvedené nejen v ustanovení §39 odst. 4

²¹ Ke konci března roku 2009 bylo ve 400 profesionálních náhradních rodinách už 669 dětí, 300 z nich ve věku do tří let. Z dětí do jednoho roku se vloni z ústavu dostalo přímo do pěstounské péče jen 11, 92 jich bylo předáno do péče profesionálních rodičů.

ZoSOD.²² Potencionální profesionální rodič je povinen absolvovat odpovídající **odbornou přípravu** v závislosti na dosaženém stupni vzdělání. Fyzická osoba, která splňuje kvalifikační předpoklad úplného středoškolského vzdělání zakončeného maturitní zkouškou nebo vysokoškolského vzdělání jiného než pedagogického směru podstupuje přípravu v délce **60 hodin**, je-li absolventem vysoké školy pedagogické, pak se účastní přípravy o 20 hodin kratší, tj. **40 hodin**.²³ Příprava probíhá individuální či skupinovou formou, formou konzultací a supervize a je vykonávána **ÚPSVaR** (Ústredie práce, sociálnych věcí a rodiny) anebo akreditovanými subjekty – občanským sdružením „**Návrat**“²⁴, společností přátel dětí z dětských domovů „**Úsmev ako dar**“²⁵, a PhDr. **Evou Litavskou**. ÚPSVaR zajišťuje přípravu fyzických osob, které mají v odpovídající územní působnosti obvyklý pobyt, budou zde vykonávat nebo již vykonávají profesionální rodičovství anebo v daném obvodu se nachází sídlo daného zařízení. Příprava k výkonu profesionální náhradní péče spočívá v poskytnutí základních informací o náhradní rodinné péči, psychologickém, fyzickém a sociálním vývoji a potřebách dítěte a v nábídku praktických zkušeností ve výchovné práci s dětmi a mladistvými (§53 odst. 11 ZoSOD).²⁶ Po úspěšném absolvování přípravy jsou žadatelé zapsáni na krajském úřadě do seznamu osob vhodných pro výkon náhradní rodinné péče. Nutno ovšem dodat, že ani úspěšné absolvování shora popsané odborné přípravy nezakládá žádný nárok na uzavření pracovního poměru s příslušným zařízením.

Profesionální náhradní péče se uskutečňuje v domácím prostředí profesionálního rodiče, a to v rodinném domě nebo bytě poskytnutém zařízením anebo v rodinném domě či bytě, jehož je profesionální rodič vlastníkem či nájemcem. Manželé mohou poskytovat profesionální náhradní péči v samostatném domě nebo bytě, který je vymezenou částí dětského domova jen tehdy, jsou-li oba jeho zaměstnanci.

K předpokladům na straně dítěte

²² Je-li náhradní rodinná péče zabezpečována pouze jednou fyzickou osobou, pak podmínky ustanovení §39 odst. 4 ZoSOD platí i pro jeho/její manžela/ku. Žadatelé o profesionální náhradní výchovu musí rovněž předložit výpis z trestního rejstříku, potvrzení o zdravotním stavu a doklad o příjmu a absolvovat psychologické testy a rozhovory zaměřené na charakteristiku osobnosti, motivaci, rodičovské postoje, stabilitu partnerských vztahů, apod.

²³ Ke splnění kvalifikačních předpokladů podrobněji viz vyhláška Ministerstva školstva SR č. 41/1996 Z.z., o odbornej a pedagogickej spôsobilostipedagogických pracovníkov v znení neskorších predpisov.

²⁴ <http://www.navrat.sk>.

²⁵ <http://www.usmev.sk>.

²⁶ Podrobněji k odborné přípravě zajišťované ÚPSVaR např. viz <http://www.upsvar-pd.sk>.

V profesionální náhradní rodině se péče poskytuje **nejvýše třem dětem s nařízenou ústavní péčí**, jsou-li profesionálními rodiči manželé, pak je tento **počet dvojnásobný**. Dítě, které vyžaduje léčebně-výchovnou péči²⁷ a dítě vážně psychicky narušené se považuje pro účely určení počtu dětí za děti dvě (§10 odst. 4 vyhlášky k provedení zákona o sociální pomoci). Určený počet dětí může být překročen jen se souhlasem zřizovatele zařízení a v odůvodněných případech (§53 odst. 8 ZoSOD).²⁸ Při zařazování dětí do profesionální náhradní rodiny se zohledňují sourozenecké a rodičovské vazby.

Profesionální náhradní rodina je vhodná **i pro nezletilou matku s nařízenou ústavní péčí a její dítě**. Mladistvý může setrvat v profesionální náhradní rodině po dosažení zletilosti, jestliže o to sám požádá a je-li to vhodné a účelné; nejdéle ovšem do dosažení 25 let věku. Velkou výhodou profesionální náhradní péče oproti osvojení či pěstounské péče je **široký rozsah aplikovatelnosti**. Je využitelná i pro starší děti, sourozenecké skupiny, romské děti, děti s výchovnými či zdravotními problémy, děti mentálně či psychicky postižené, děti, které jsou v kontaktu se svými rodiči, ale tyto o ně nemohou pečovat. Právní status dítěte se přitom nemění, děti zůstávají i nadále v ústavní péči kmenového dětského domova, a proto není třeba rozhodnutí soudu či souhlas biologických rodičů s umístěním do profesionální náhradní rodiny.

2.3 ROZHODOVÁNÍ O SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PROFESIONÁLNÍ NÁHRADNÍ RODINY

O svěření dítěte do profesionální náhradní rodiny nerozhoduje jako v České republice soud, nýbrž **ředitel** zařízení pro výkon opatření sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately, tj. ředitel dětského domova či krizového střediska, jenž je přitom oprávněn využít pomoci nestátních organizací. Profesionální rodič si nemůže konkrétní dítě vybrat, toto je mu přiděleno vedením domova. **Dětský domov je povinen vytvářet podmínky tak, aby každé dítě nejpozději do třech let věku bylo umístěno do profesionální náhradní rodiny**; výjimky stanoví zákon v ustanovení §53 odst. 2 ZoSOD. Příslušné zařízení s profesionálním rodičem uzavírá jednak **dohodu o výkonu péče v profesionální náhradní rodině**²⁹, ale rovněž **pracovní smlouvu** v rozsahu polovičního či plného úvazku.

Při umístění dítěte do profesionální náhradní rodiny dětský domov utváří podmínky pro navázání kontaktu dítěte s profesionálním rodičem. Zařízení

²⁷ Viz ustanovení §26 odst. 2 písm. c) zákona č. 195/1998 Z.z., o sociální pomoci.

²⁸ Např. sourozenecké skupiny. V případě jednoho dítěte v profesionální náhradní rodině profesionální rodič uzavírá pracovní poměru v rozsahu polovičního úvazku.

²⁹ K náležitostem dohody srov. ustanovení §10 odst. 5 vyhlášky k provedení zákona o sociální pomoci.

rovněž poskytuje odbornou pomoc (psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a terapeut), poradenství, průběžné vzdělávání a sleduje úroveň poskytované péče.

2.4 KRÁTCE K HMOTNÉMU ZABEZPEČENÍ PROFESIONÁLNÍ NÁHRADNÍ RODINY

Hmotné zabezpečení profesionální náhradní rodiny s ohledem na charakter této formy náhradní rodinné péče má na rozdíl od české právní úpravy zcela odlišnou povahu. Vzhledem k tomu, že výkon činnosti profesionálního rodiče je chápán jako pracovněprávní vztah, náleží mu jako zaměstnanci příslušného zařízení „**plat**“. Profesionálnímu rodiči tedy není vyplácena odměna pěstouna ani příspěvek na úhradu potřeb dítěte v rámci dávek státní sociální podpory jako je tomu v České republice.

Dětský domov dále poskytuje dítěti nebo mladistvému umístěnému v profesionální náhradní rodině základní vybavení a hradí zvýšené náklady spojené se zdravotním stavem, věkem, speciálními potřebami či sportovní činností dítěte (§52 odst. 4 ZoSOD). Finanční prostředky na úhradu výdajů na péči dítěte v profesionální náhradní rodině poskytuje dětský domov ve výši skutečných výdajů na dítě umístěné v dětském domově (§20 vyhlášky k provedení zákona o sociální pomoci). Částka poskytnutá zařízením na úhradu výdajů se dle věku dítěte pohybuje ve výši až trojnásobku životního minima.³⁰

Závěrem ke slovenské právní úpravě...

Ze shora uvedeného plyne, že se profesionální náhradní rodina na Slovensku na rozdíl od české pěstounské péče na přechodnou dobu vyznačuje podstatně propracovanější právní úpravou, což platí i pro níže popsanou úpravu polskou. Jednotný systém odborné přípravy včetně organizačního zajištění, odborná pomoc, poradenství, průběžné vzdělávání a supervize ze strany zařízení, motivující finanční ohodnocení, apod. – to vše v českém právním prostředí v dané oblasti bohužel absentuje.

Přesto se ale i profesionální náhradní rodina v praxi potýká s nemalými problémy, jmenovitě se jedná zejména o:

- chybí přesná definice a vnímání profesionálního rodičovství jako povolání;

³⁰ Srov. ustanovení §2 písm. c) zákona č. 601/2003 Z.z., o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

- existující rozdíly mezi dětskými domovy ve službách poskytovaných profesionálním rodičům a s tím související větší potřeba vzájemné komunikace a spolupráce mezi dětskými domovy a profesionálními rodiči³¹;
- rozpor mezi očekáváním dětského domova a profesionálních rodičů v tom smyslu, že některé dětské domovy upřednostňují koncept profesionálního rodičovství zejména pro problémové děti, zatímco druhá strana očekává přidělení bezproblémového dítěte do své péče;
- otázka krátkodobosti profesionální náhradní rodiny, neboť se vícekrát ukázalo, že děti byly v profesionální náhradní rodině umístěny několik roků (až 7 let a více);
- odchod dítěte z profesionální rodiny bývá charakterizován psychickou zátěží nejen pro dítě, ale i profesionálního rodiče a dalších příslušníků rodiny;
- vzdálenost bydliště profesionálních rodin od dětského domova.³²

Oproti české pěstounské péči na přechodnou dobu je profesionální rodičovství bezpochyby činností psychicky i fyzicky náročnější z hlediska vlastní iniciativy profesionálního rodiče. Nevýhodu slovenské profesionální náhradní rodiny spatřuji v omezení aplikace tohoto institutu jen pro děti s nařízenou ústavní péčí, což vylučuje využití pro případy uvedené v ustanovení §45a odst. 2 ZOR, zejména tehdy nemohou-li rodiče výchovu ze závažných důvodů po přechodnou dobu vykonávat (např. okamžitá pomoc v akutní nouzi).

3. „ZAWODOWE RODZINY ZASTĘPCZE“ V POLSKU

3.1 LEGISLATIVNÍ ZAKOTVENÍ PROFESIONÁLNÍ NÁHRADNÍ RODINY A JEJÍ CÍLE

O institutu náhradních rodin, aniž by byl přímo použit přívlastek profesionální, ač se tím mají na mysli, hovoří již **zákon ze dne 29. listopadu 1990, o sociální pomoci**³³ (čl. 31d až 33) a **nařízení Rady ministrů ze dne 21. října 1993, o pěstounských rodinách**³⁴. Uvedený

³¹ „Vedení dětských domovů sice tvrdí, že poskytují rodinám podporu, avšak činnost zahrnuje spíše kontrolu, nepracuje s důvěrou, vedení domovů nepoživá přirozenou autoritu rodin a je s nimi spíše v konfliktu.“ Srov. **ROHÁČEK, M.**: Profesionálna náhradná rodina na Slovensku. In Sborník z III. celostátního semináře NRP. Brno, 2003, s. 48-49.

³² Podrobněji srov. **BŮŠOVÁ, K.**: Profesionálna náhradná matka - rodič alebo profesionál? *Biograf*, 2009, č. 48. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4801> [citováno dne 24. 10. 2009].

³³ Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej.

³⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 października 1993 r. w sprawie rodzin zastępczych.

zákon včetně prováděcího předpisu byl v průběhu devadesátých let několikrát novelizován a nakonec zrušen a současnou právní úpravu profesionální pěstounské péče nacházíme v **zákoně ze dne 12. března 2004, o sociální pomoci** ve znění pozdějších předpisů (čl. 74 až 79, dále v textu jen jako „ZoSP“) a **nařízením Ministerstva sociálních věcí ze dne 18. října 2004, o pěstounských rodinách** ve znění pozdějších předpisů (dále v textu jen jako „NoPR“). Stran pramenů polské právní úpravy nelze opomenout **Rodinný a pěstounský kodex**³⁵ (dále v textu je jako „RaPK“) ze dne 25. února 1964 s účinností od 1. ledna 1965.

Poslání profesionálního pěstounství v Polsku je obdobné jako v České a Slovenské republice. **Jde o zvláštní typ náhradní rodinné péče podléhající rozhodnutí soudu, vykonávané po dohodnutou dobu osobou příbuzensky nespřízněnou³⁶ s dítětem v jejím vlastním rodinném prostředí, a to na základě smlouvy o dílo** (nikoliv pracovní smlouvu jako na Slovensku) **uzavřené se starostou dle místa bydliště profesionální náhradní rodiny**. Polské právo rozlišuje tři typy profesionálních pěstounských rodin (čl. 74 ZoSP). První, **profesionální pohotovostní náhradní rodina nespřízněná s dítětem**, kterážto vykonává pohotovostní péči o opuštěné děti, děti v ohrožení života a zdraví a není-li možné stanovit totožnost rodičů či místo jejich pobytu. V tomto typu náhradní rodinné péče mohou být dočasně umístěny **maximálně tři děti**, a to do doby normalizace životní situace dítěte **na dobu nejdéle 12 měsíců** (s možností prodloužení o další tři měsíce s ohledem na zvláštní okolnosti). Pohotovostní náhradní rodina nemůže odmítnout přijetí dítěte ve věku do 10 let přivedené policií. Druhý, **profesionální vícedětná náhradní rodina nespřízněná s dítětem**, s minimálním počtem tří a maximálním počtem šesti dětí; vhodná zejména pro sourozence. A konečně třetí, **profesionální zvláštní náhradní rodina nespřízněná s dítětem**, jež je určená pro děti společensky nepřizpůsobivé a děti s různými dysfunkcemi a zdravotními problémy vyžadující speciální péči a ošetřování (maximální počet dětí v rodině tři). Polská republika zaujímá na rozdíl od ČR a SR až 12. místo v počtu dětí do tří let umístěných v ústavní péči. Polskou právní úpravu ze všech třech posuzovaných zemí, jak bude dále nastíněno, osobně považuji za nejpropracovanější a odpovídající účelu a poslání profesionální pěstounské péče.

³⁵ Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25. lutego 1964.

³⁶ Neexistuje přesná definice, která by stanovila, v jakém případě se ještě jedná o příbuzenský vztah. Čl. 128 RaPK hovoří o příbuzenském vztahu jen v přímé linii (syn, dcera, jejich rodiče, prarodiče, praprarodiče a sourozenci) – pak jde o tzv. „rodinu spřízněnou s dítětem“.

3.2 PŘEDPOKLADY REALIZACE „ZAWODOWE RODZINY ZASTĘPCZE“

K předpokladům na straně profesionálního rodiče

Všichni pěstouni nezávisle na tom, zda plní svoji funkci profesionálně či nikoliv se řídí stejnými právními předpisy, ovšem na kandidáty pro výkon profesionální pěstounské péče jsou kladeny zvláštní požadavky. Kromě požadavků uvedených v ustanovení čl. 4 NoPR³⁷ a čl. 73 odst. 1 ZoSP musí kandidáti (manželé nebo sama fyzická osoba) ve smyslu ustanovení čl. 75 ZoSP **získat kladné hodnocení příslušného střediska sociální pomoci** dle místa jejich bydliště vydaného na základě šetření rodinného prostředí a je nezbytné **absolvovat odborné školení a získat kvalifikační osvědčení**. Odborná školení jsou organizována okresním střediskem sociální pomoci rodině či z jeho pověření střediskem adopce a opatrovnictví nebo jiným subjektem. Školení se provádí dle individuálního plánu v závislosti na potřebách rodiny. Základní délka přípravy pro všechny typy náhradních rodin činí 39 hodin, nicméně uchazeči o výkon profesionálního rodiče musí podstoupit přípravu o 20 hodin delší, tj. celkově **59 hodin**.³⁸ Program školení schvaluje ministerstvo sociálních věcí na návrh okresního střediska sociální pomoci rodině, střediska adopce, opatrovnictví či jiného subjektu. V současnosti v Polsku probíhá diskuze o rozdílech v přípravě uchazečů o adopci, pěstounství a profesionální pěstounství, kdy příprava na výkon profesionální pěstounské péče by měla do budoucna mít až 200 výukových hodin. Funkci profesionálního rodiče nemohou plnit osoby zcela práce neschopné (čl. 75 odst. 5 ZoSP).

Po úspěšném absolvování odborného školení, získání kvalifikačního osvědčení a kladného stanoviska příslušného střediska sociální pomoci musí žadatelé navíc podat **návrh k uzavření „smlouvy o dílo“** – plnění funkce profesionální náhradní rodiny určeného typu, a to **k rukám starosty** dle místa trvalého bydliště žadatele. Právě tento okamžik na cestě realizace výkonu profesionální pěstounské péče je ovšem velmi problematický, neboť ne jeden představitel územní samosprávy odmítá uvedenou smlouvu uzavřít, ač tuto povinnost v podstatě zakotvuje přímo ustanovení čl. 75 odst. 2 ZoSP (*„S rodinou, která bude plnit funkci profesionální náhradní rodiny*

³⁷ Ustanovení čl. 4 NoPR vyjmenovává: psychofyzické predispozice kandidátů v závislosti na typu rodiny, schopnosti a zkušenosti nezbytné při péči o děti se zvláštními potřebami, nacházející se v krizové situaci, včetně péče o početné sourozence a o děti sociálně nepřizpůsobivé, bytové podmínky kandidátů, apod.

³⁸ K tomu podrobněji viz **ŽILINČÍKOVÁ, D.**: Špecializovaná pestúnská starostlivosť v Poľsku jako podpora individualnej rodinnej starostlivosti o deti so špecifickými potrebami. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/specializovana-pestunska-starostlivost-v-polsku-ako-podpora-individualnej-rodinnej-starostlivosti-o> [citováno dne 7. 11. 2009]. Rozsah školení je uveden v ustanovení čl. 6 NoPR.

nespřízněné s dítětem, starosta uzavře smlouvu, která zohledňuje příslušná ustanovení občanského zákoníku týkající se smlouvy o dílo.“) Zákonodárce v tomto předpisu nepředpokládal situaci, kdy starosta odmítne podepsání smlouvy. Přitom takovéto odmítnutí, pokud je vůbec přípustné, je třeba hodnotit jako správní rozhodnutí, které poškozují nejen danou náhradní rodinu, ale zejména zájem dětí, které by mohly být do uvedené rodiny umístěny.³⁹ **K ukončení smlouvy** o plnění funkce profesionální náhradní rodiny nespřízněné s dítětem dochází v souladu s podmínkami stanovenými v dané smlouvě; v případě, že nejsou stanoveny, pak po uplynutí výpovědní lhůty tří měsíců. Neprovádí-li náhradní rodina výkon profesionální pěstounské péče řádně či přestala splňovat podmínky uvedené v ustanovení čl. 73 ZoSP, je starosta oprávněn vypovědět smlouvu s okamžitou platností bez dodržení výpovědní lhůty a o této skutečnosti bezodkladně informovat soud. V takovém případě je starosta odpovědný za zajištění nové náhradní rodiny. Seznamy uchazečů, jež úspěšně absolvovali odborné školení, získali kvalifikační osvědčení a kladné stanovisko střediska sociální pomoci a rovněž se starostou uzavřeli shora uvedenou „smlouvu o dílo“, vede okresní středisko sociální pomoci rodině.

K předpokladům na straně dítěte

Profesionální náhradní rodina je vhodná jak pro děti zdravé, tak i se zdravotními problémy, děti mladší i starší, sourozenecké skupiny, děti společensky nepřizpůsobivé, které jsou sice v kontaktu se svými rodiči, ale tyto o ně nemohou dočasně pečovat. Zákon hovoří o dítěti zbaveném úplně nebo částečně rodičovské péče (čl. 72 odst. 1 ZoSP). Děti pobývají v náhradní rodině do dosažení plnoletosti s výjimkou zakotvenou v ustanovení čl. 78 odst. 5 ZoSP. Počet dětí umístěných v profesionálních náhradních rodinách je stanoven na zásadě minima a maxima a je odvislý od typu realizované náhradní rodinné péče.

3.3 ROZHODOVÁNÍ O SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO „ZAWODOWE RODZINY ZASTĘPCZE“

K umístění dítěte do péče profesionálního rodiče dochází obdobně jako v České republice v zásadě **na základě rozhodnutí soudu** (čl. 72 odst. 6 ZoSP). V naléhavých případech však je dítě umístěno do náhradní rodinné péče na návrh nebo se souhlasem biologických rodičů **na základě uzavřené občanskoprávní dohody** mezi profesionální náhradní rodinou a starostou; tato možnost již je ovšem českému právu cizí. Nicméně i o této dohodě starosta bezodkladně musí informovat soud, jenž ex officio zahájí řízení ve věci rodičovské zodpovědnosti.⁴⁰ Dnem nabytí právní moci rozhodnutí

³⁹ K tomu srov. **KWAŚNIEWSKA, A., POMARAŃSKA – BIELECKA, M. a ZIMA, M.**: Rodzinne formy opieki zastępczej – poradnik prawny. Varšava: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, 2007, s. 29.

⁴⁰ O přijetí dítěte přivedeného policií profesionální pohotovostní rodina nespřízněná s dítětem informuje bezodkladně, nejpozději do 24 hodin soud nebo okresní středisko

upravujícího situaci dítěte uvedená dohoda pozbývá platnosti. Povinnost péče o dítě a jeho výchovu profesionální náhradní rodina přejímá dnem umístění dítěte v této rodině na základě rozhodnutí soudu anebo jmenované občanskoprávní dohody (čl. 72 odst. 9 ZoSP).

Místně a věcně příslušným pro řízení o umístění dítěte do profesionální pěstounské péče je soud, v jehož obvodu má nezletilý/á místo trvalého bydliště. **Účastníky řízení** jsou nejen biologičtí rodiče dítěte, ale i osoby, jež by chtěly plnit funkci profesionální náhradní rodiny. Dítě, o jehož umístění do náhradní rodiny se jedná, může být účastníkem onoho řízení, je-li starší 13 let. Jde o typ nesporného řízení, jež lze zahájit i bez návrhu. **Navrhovatelem** jsou nejčastěji na jedné straně biologičtí rodiče, kteří nejsou schopni péči o dítě z jakýchkoliv důvodů dočasně zajistit anebo na druhé straně osoba mající zájem stát se profesionálním rodičem. Není vyloučeno, aby návrh vzešel i ze strany sociálního pracovníka, pedagoga či kurátora. Návrh je zpoplatněn částkou ve výši 40 PLN, ovšem lze požádat o osvobození od soudních poplatků. Probíhá-li **řízení z moci úřední**, a tedy soud nezná vhodné zájemce o profesionální pěstounskou péči, obrátí se na okresní středisko sociální pomoci rodině, jež vede seznamy uchazečů připravených na plnění funkce profesionální náhradní rodiny. Soud taktéž může do meritorního rozhodnutí ve věci, vyžaduje-li to zájem dítěte, vydat ihned vykonatelné předběžné opatření. Při výběru náhradní rodiny bere soud ohled na osoby spřízněné s dítětem, dávají-li záruku zlepšení situace dítěte, připravenost uchazečů k plnění funkce náhradní rodiny, odpovídající věkový rozdíl mezi uchazeči a dítětem, úroveň vývoje a způsobilosti dítěte, zásadu nerozdělování sourozenců a názor dítěte (čl. 73 odst. 3 ZoSP).

3.4 KRÁTCE K HMOTNÉMU ZABEZPEČENÍ „ZAWODOWE RODZINY ZASTĘPCZE“

Hmotné zabezpečení profesionální náhradní rodinné péče má v Polsku obdobnou povahu jako na Slovensku. Profesionálním náhradním rodinám nespřízněným s dítětem (vícedětným a zvlátním) je vyplácena za prováděnou péči a výchovu **odměna na základě „smlouvy o dílo“** uzavřené mezi náhradní rodinou a starostou. Profesionální pohotovostní náhradní rodina navíc dostává odměnu za stav připravenosti k přijetí dítěte do péče. Uzavřou-li „smlouvu o dílo“ manželé, odměna náleží jen jednomu z nich. Od 1. ledna 2008 je platný nový způsob odměňování profesionálních náhradních rodin, kdy tento je zakotven zejména v ustanovení čl. 13 NoPR. **Profesionální mnohodětné a zvláštní náhradní rodině nespřízněné s dítětem** je vyplácena měsíční odměna ve výši do **160% základu** (základem je částka ve výši 1.647 PLN), tj. 2.635,20 PLN, **nejméně však 95%** tohoto základu. Při stanovování výše odměny se zohledňuje mj. absolvování dodatečných kurzů a školení či zkušenosti práce s dětmi a doba

sociální pomoci rodině (čl. 74 odst. 7 ZoSP). Dítě v uvedené rodině pobývá do doby vydání soudního rozhodnutí.

plnění funkce náhradní rodiny. **Profesionální pohotovostní náhradní rodina nespřízněná s dítětem** plní svoji funkci ve stavu připravenosti na přijetí dítěte obdrží odměnu ve výši **95% základu** a v okamžiku přijetí prvního dítěte se odměna zvyšuje na **160% základu**. Tato odměna se navíc zvyšuje o dalších 20% základu, jsou-li v rodině umístěny více než tři děti po dobu delší než 10 měsíců.

Profesionální náhradní rodině je dále poskytována **peněžitá pomoc** na částečné pokrytí životních nákladů každého dítěte, které je v rodině umístěno s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu a eventuálnímu společenskému nepřizpůsobení dítěte.⁴¹ Tato peněžitá pomoc náleží náhradní rodině i po dosažení **plnoletosti dítěte** do doby ukončení studia (čl. 78 odst. 5 ZoSP), ovšem náklady s touto finanční pomocí spojené nesou již samy biologičtí rodiče (čl. 79 odst. 1 ZOŠP).⁴² Starosta může náhradní rodině přiznat i **jednorázovou peněžitou pomoc** na pokrytí nezbytných výdajů spojených s potřebami dítěte přijímaného do rodiny, a to ve výši 150% základu.

4. ZHODNOCENÍ NEDOSTATKŮ ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY PĚSTOUNSKÉ PĚČE NA PŘECHODNOU DOBU

Nepochybně se shodneme, že posláni institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, tj. předejít umístění dítěte do ústavní péče v situaci, kdy toto dítě po určitou dobu z různých důvodů nemůže setrvat v biologické rodině, je nad míru záslužného charakteru. Je samozřejmostí, že dítě má právo vyrůstat společně se svými biologickými rodiči, avšak mohou nastat často nezávisle na vůli rodičů situace, kdy nemohou ze závažných důvodů péči o dítě po přechodnou dobu vykonávat. Mohou-li v takových případech převzít výchovu dětí k tomu odborně připravení pěstouni, kteří ve spojení s orgánem sociálně- právní ochrany dětí a rodiči pracují na vytváření podmínek pro návrat dítěte do původní rodiny nebo pro přechod do péče budoucích pěstounů nebo osvojitelů, značně se tím eliminuje riziko negativního vlivu ústavní výchovy, na něž je poukazováno již od 50. let 20. století. Samotný účel a podstatu pěstounské péče na přechodnou dobu je tedy třeba hodnotit velmi pozitivně za předpokladu její „funkčnosti“.

Právě ona „funkčnost“ je však slabinou této formy náhradní rodinné péče. Počátkem roku 2007 ředitelka Institutu náhradní rodinné péče NATAMA⁴³

⁴¹ K hmotnému zabezpečení dále srov. ustanovení čl. 9 až 14 NoPR.

⁴² K tomu podrobněji viz ustanovení čl. 79 ZoSP; zákon zohledňuje rodinnou, zdravotní, finanční a majetkovou situaci biologických rodičů a umožňuje i částečné nebo úplné osvobození od této platby. Uvedené se nevztahuje na matku dítěte ponechaného v instituci zdravotní péče bezprostředně po narození.

⁴³ NATAMA je profesionální nestátní odborná organizace založená v roce 2003 specializující se na rodinnou péči o opuštěné děti a na podporu pěstounské péče. Více viz www.natama.cz.

P. Vrtbovská při rozhovoru s novináři uvedla: „*Kdyby se na tom hodně pracovalo, tak funkční přechodná pěstounská péče bude v Česku za nějaké tři až pět let.*“ Jest pravdou, že institut pěstounské péče na přechodnou dobu je odvozen od tzv. profesionální pěstounské péče, která existuje v okolních zemích EU, včetně jmenované právní úpravy na Slovensku a Polsku, avšak u nás je postavena pouze na ryze teoretických základech a česká právní úprava jako taková, jak vyplývá ze shora uvedeného, je velmi strohá až kusá.

Pěstounskou péčí na přechodnou dobu by měli vykonávat odborně vyškolení pěstouni, avšak rozsah ani stupeň odbornosti není nikterak stanoven; představy o kvalifikaci pěstounů jsou vágní a nejasné. Neexistuje jednotný systém školení a rovněž otázkou zůstává, kdo by měl tato školení organizovat. Pěstouni by se měli při výkonu náhradní rodinné péče řídit určitým individuálním plánem terapie a rehabilitace, měla by jim být poskytnuta odborná podpora a k dispozici by měly mít krizové intervenční služby, na nic z toho ale zákon nepamatuje. Absentuje rovněž celková koordinace systému pěstounské péče na přechodnou dobu.

Dalším problematickým a bezpochyby demotivujícím faktorem budoucích pěstounů je otázka financování této formy náhradní rodinné péče. Původní záměr zákonodárce počítal s tím, že by místo dávek státní sociální podpory byla pěstounovi za určitých podmínek přiznávána mzda, nicméně tento záměr nebyl uskutečněn, a tak jsou pěstouni hmotně zabezpečeni totožně jako pěstouni mající dítě v péči dlouhodobě, tzn. pouze dávkami státní sociální podpory. Přitom průměrné náklady na jedno dítě umístěné v ústavní péči činí kolem 250.000,- Kč ročně, kdežto v případě profesionální pěstounské rodiny se pohybují pouze okolo 170.000,- Kč ročně. I kdyby tedy došlo k vyplácení mzdy v určité vyšší výši či navýšení dávek státní sociální podpory, stále by tato forma náhradní rodinné péče byla finančně výhodnější.

V souvislosti s pěstounskou péčí na přechodnou dobu je znepokojující i počet budoucích zájemců o tento druh náhradní rodinné péče. Obecně osob přicházejících žádat o svěřeni dítěte do pěstounské péče je velmi málo a jejich představy o tomto institutu i o dětech, pro které by byla pěstounská péče vhodná, bývají bohužel často značně zkreslené. Pěstounská péče je u nás tradičně, avšak nesprávně, chápána jako dlouhodobá péče o dítě, které nemá předpoklady k osvojení a není v jeho zájmu, aby dlouhodobě pobývalo v kolektivním zařízení náhradní rodinné péče. O relativně novém typu pěstounské péče na přechodnou dobu nejsou občané informováni takřka vůbec a veřejné podvědomí o jeho existenci chybí.

Je tedy zřejmé, že k účinnému výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu bude třeba tento institut v rámci úvah *de lege ferenda* detailněji rozpracovat, neboť nejsou právně ošetřena jeho základní hlediska. K tomu by nám mohla být vzorem shora analyzovaná právní úprava sousedních států – Slovenska či Polska. V opačném případě zůstanou příslušná ustanovení ZOR a ZSPOD v aplikační praxi českého právního prostředí nenaplněna... Snad k tomu

přispěje **Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti**, jenž byl schválen v červenci letošního roku pro období 2009 až 2011 a jehož jedním cílů je i snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče.⁴⁴

Literature:

České monografie

- HOLUB, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy souvisící. 8. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2007, s. 752, ISBN 80-7201-517-7.
- HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.: Zákon o rodině a zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 558, ISBN 978-80-7400-061-4.

Polské monografie

- KWAŚNIEWSKA, A., POMARAŃSKA – BIELECKA, M. a ZIMA, M.: Rodzinne formy opieki zastępczej – poradnik prawny. Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, 2007, s. 61, ISBN 978-83-60720-05-9.

České odborné články

- KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Pěstounská péče po novele. 1. část. Právo a rodina. 2000, č. 6, s. 1–5, ISSN 1212-866X.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. Právní rozhledy, 2005, č. 9, s. 305-309, ISSN 1210-6410.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z.: K některým aspektům náhradní rodinné péče: tzv. příbuzenská pěstounská péče. In Aktuální otázky náhradní rodinné péče - Sborník z VII. celostátního semináře náhradní rodinné péče. Brno: Triada - poradenské centrum, 2007, s. 39 – 46.

⁴⁴ „Zvýšením počtu náhradních rodin a jejich specializací lze dosáhnout snížení počtu dětí v ústavech všech typů a v ohrožených rodinách. Proto je nutné především zajistit odbornou podporu a doprovázení náhradním rodinám, optimalizovat výběr a přípravu náhradních rodičů a dětí umísťovaných do NRP, posilovat finanční zajištění náhradních rodin (včetně zrovnoprávnění sociálního zabezpečení náhradních rodičů) a měnit postoj široké veřejnosti k otázkám přijímání dětí do NRP.“ Viz Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2010, s. 13.

- KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Pěstounská péče: mýty versus ústavně konformní interpretace a aplikace zákona s úvahami de lege ferenda. Právní rozhledy, 2008, č. 9, s. 309-316, ISSN 1210-6410.
- PÁVKOVÁ, E.: Profesionální pěstounská péče pro a proti. In Sborník z III. celostátního semináře Náhradní rodinné péče. Brno, 2003.
- ŘEHULOVÁ, L.: Pěstounská péče na přechodnou dobu jako institut zachování či obnovení práva na rodinný život. Právní rozhledy, 2009, č. 15, s. 536-540, ISSN 1210-6410.

Slovenské odborné články

- ERDÉLYOVÁ, R.: Deti z domovov majú tendenciu nezakladať si rodinu, ale detský domov. Nebyť sám. 2006, č. 2, s. 6-8, ISSN 1336-6025.336-60
- BÚŠOVÁ, K.: Profesionálna náhradná matka - rodič alebo profesionál? Biograf, 2009, č. 48. ISSN 1211-5770.SS
- ROHÁČEK, M.: Profesionálna náhradná rodina na Slovensku. In Sborník z III. celostátního semináře Náhradní rodinné péče. Brno, 2003.
- ŽILINČÍKOVÁ, D.: Špecializovaná pestúnská starostlivosť v Poľsku jako podpora individuálnej rodinnej starostlivosti o deti so špecifickými potrebami. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/specializovana-pestunska-starostlivost-v-polsku-ako-podpora-individualnej-rodinnej-starostlivosti-o>

České právní předpisy

- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 134/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů,

zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

Slovenské právní předpisy

- Zákon č. 279/1993 Z.z., o školských zariadeniach, ve znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 222/1996 Z.z., organizácii miestnej štátnej správy, ve znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 195/1998 Z.z., o sociálnej pomoci, ve znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 601/2003 Z.z., o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 305/2005 Z.z., o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znení neskorších predpisov.
- Vyhláška Ministerstva školstva SR č. 41/1996 Z.z., o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov, ve znení neskorších predpisov.
- Vyhláška Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR č. 198/1998 Z.z., o vykonanie niektorých ustanovení zákona o sociálnej pomoci, ve znení neskorších predpisov.

Polské právní předpisy

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25. lutego 1964.
- Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej. (Dz.U. 1990 Nr 87 poz. 506).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 października 1993 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. 1993 Nr 103 poz. 470).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej; (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593).

- Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 18 października 2004 r. w sprawie rodzin zastępczych; (Dz.U. 2004 Nr 233, poz. 2344).

České internetové zdroje

- <http://www.mpsv.cz>
- <http://www.natama.cz>
- <http://nahradnirodina.cz>
- <http://www.rodina.cz>
- <http://www.vzd.cz>

Slovenské internetové zdroje

- <http://www.biograf.org>
- <http://www.navrat.sk>
- <http://www.upsvar-pd.sk>
- <http://www.usmev.sk>

Polské internetové zdroje

- <http://isap.sejm.gov.pl>
- <http://rodziny.interwencjaprawna.pl>
- <http://www.rodzinazastepcza.org.pl>
- <http://www.rodzinyzastepcze.waw.pl>

Contact – email

mgr.lenka.rehulova@seznam.cz